

Ганна Максимчук,

кандидат педагогічних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Hanna Maksymchuk,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 372. 461: 371.13
ББК 74. 268. 1 Укр

ЕТНОЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЕТНОКУЛЬТУРОЗНАВЧОЇ ЛЕКСИКИ

ETHNOLINGVODIDACTICS PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL TO STUDIES OF ETHNOCULTURE VOCABULARY OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

У статті проаналізовано думки науковців щодо необхідності та актуальності здійснення професійної лексико-народознавчої, етнокультурної, мовленнєвої, лексико-семантичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у вищих закладах освіти. Розкрито зміст етнолінгводидактичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до навчання молодших школярів етнокультурознавчої лексики. Окреслено основні напрями роботи з цієї підготовки. Виявлено, що етнокультурознавча лексика включає різні тематичні групи слів, національно-мовленнєвий етикет, слова-символи, етнофрази.

Ключові слова: «етнолінгводидактична підготовка», «майбутній вчитель початкової школи», «етнокультурознавча лексика», «молодші школярі».

In the article the scientists' opinions are analysed in relation to a necessity and actuality of realization of professional, lexico-ethnology, ethnocultural, speech, lexico-semantic of future teacher's of primary school professional preparation for higher establishments of education. The maintenance of ethnolingvodidactics preparation of future teacher's of primary school to studies of ethnocultural vocabulary of junior schoolchildren is exposed. The basic work assignments of this preparation are outlined. It was educed, that ethnocultural vocabulary includes the different thematic groups of words, nationally-speech etiquette, words-symbols, ethnophraseological units.

Key words: «ethnolingvodidactics preparation», «future teacher's of primary school», «ethnoculture vocabulary», «junior schoolchildren».

В статье проанализированы мнения ученых о необходимости и актуальности осуществления профессиональной лексико-народоведческой, этнокультурной, языковой, лексико-семантической подготовки будущего учителя начальной школы в высших учебных заведениях. Раскрыто содержание этнолингводидактической подготовки будущего учителя начальной школы к обучению младших школьников этнокультуроведческой лексики. Определены основные направления работы с этой подготовкой. Выявлено, что этнокультуроведческая лексика включает различные тематические группы слов, национально-речевой этикет, слова-символы, этнофраземы.

Ключевые слова: «етнолингводидактическая подготовка», «будущий учитель начальной школы», «етнокультуроведческая лексика», «младшие школьники».

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вимоги сучасного суспільства, що висуваються до навчально-виховного процесу вищої школи, передбачають підготовку висококваліфікованих професіоналів у галузі вітчизняної лінгводидактики. Існуюча соціомовна ситуація у країні потребує мовних особистостей, що характеризуються науковим стилем мовомислення, досконало володіють рідною мовою, проектують пошуки нових підходів до навчання та виховання учнів початкової школи на етнокультурознавчій основі.

На етнізації навчального процесу наголошується у Державній національній програмі «Освіта», концепція мовної, літературної освіти тощо. Базовими документами визначено нові правові орієнтири та методологію розвитку освіти; передбачено всебічний розвиток людини як етномовленнєвої особистості та найвищої цінності суспільства; виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, саморозвитку та самовдосконалення.

З огляду на це, потребує вдосконалення фахова підготовка вчителя початкової школи, що при оптимальному співвідношенні філологічних, психолого-педагогічних дисциплін має сприяти формуванню етнокультурознавчої, етнолінгвопедагогічної, етнолінгводидактичної компетенції педагога, який усвідомлює свою приналежність до українського народу, сучасної європейської цивілізації; орієнтується у реаліях і перспективах соціокультурної динаміки; підготовлений до життя і праці у світі, що змінюється; дотримується українських культурно-історичних традицій; шанобливо ставиться до національних святинь, української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу професійної підготовки вчителя початкової школи складають різні філософські підходи: системний, аксіологічний, культурологічний, антропологічний, синергетичний, кожен з яких є значущим у новій гуманістичній парадигмі, що активно розробляється сучасною філософією освіти.

Концептуальні ідеї нової стратегії фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів активно розробляються науковцями: О. Абдуліною, А. Алексюком, Є. Барбіною, Б. Гершунським, Н. Кузьміною, Н. Ничкало, П. Підкасистим, О. Семенов, С. Сисоєвою, В. Сластьоніним та ін.

Вирішенню широкого кола питань професійної підготовки вчителя національної школи присвячені наукові праці філософів: В. Андрущенко, В. Лутая; психологів: Б. Ананьева, І. Беха, Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. Рибалки, В. Семиченко, Т. Яценко; педагогів і методистів: В. Бондаря, М. Вашуленка, В. Пасинок, Н. Пашківської, О. Савченко.

Окремі аспекти методичної підготовки вчителя початкової школи, формування його як мовної особистості розглядаються у працях Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, О. Біляєва, В. Бондаря, Н. Волошиної, Т. Донченко, А. Градовського, О. Голобородько, С. Жили, С. Карамана, Г. Клочека, В. Кононенка, Л. Скуратівського, Л. Мацько, В. Мельничайка, Л. Паламар, Є. Пасічника, М. Пентиліук, О. Савченко, А. Ситченка, Б. Степанишина та ін.

Проблема підготовки майбутніх педагогів до етнокультурознавчої професійно-педагогічної діяльності досліджувалась такими вченими: О. Поліщук (підготовка студентів до естетичного виховання дошкільників засобами українського декоративного мистецтва), Л. Плетеницькою (підготовка до народознавчої роботи з математики), О. Макаренко (моделювання навчально-виховного процесу з народознавства у вищих закладах освіти I і II рівнів акредитації), М. Генік (підготовка вчителів початкової школи до формування в учнів початкових класів морально-етичних цінностей засобами народознавства), Л. Маєвською (модель підготовки майбутнього вчителя до етнокультурного виховання молодших школярів), Н. Охріменко (виховання учнів початкової школи засобами народознавства).

Мовленнєво-народознавча підготовка студентів досліджувалась ученими: Т. Котик (до навчання української мови в дошкільних закладах), В. Макарова (до роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного віку), Н. Ємельянова (до роботи над засвоєнням старшими дошкільниками народознавчої лексики).

Дослідження, присвячені збагаченню мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою, представлені у працях науковців: Н. Голуб, Р. Дружененко, В. Загородної, Л. Кожуховської, Т. Левченко, Л. Лук'яник, Г. Максимчук та ін. Учені доводять, що з допомогою лексики етнокультурознавчого змісту людина прилучається до історії свого народу, його духовності, пізнає генетичний код своєї нації.

Незважаючи на широкий спектр досліджуваних питань, проблема етнолінгводидактичної підготовки студентів до роботи над збагаченням мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою залишається відкритою. Виникає суперечність між потребами загальноосвітніх навчальних закладів у вихованні високодуховного, культуромовного вчителя, котрий досконало володіє рідним словом у поєднанні із традиціями національного виховання, і реальним станом мово-, літературо-, українознавчої, психолого-педагогічної, методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Здебільшого студенти одержують розрізнені, безсистемні знання з окремих фахових предметів, не використовують у власному мовленні етнокультурознавчу лексику, не дотримуються українських звичаїв та традицій. У такій ситуації виникає потреба впроваджувати в педагогічний процес навчальних закладів різноманітні етнолінгводидактичні засади навчання, спираючись на надбання таких наук як етнопедagogіка, етнопсихологія, етносоціологія, етнографія, фольклористика і т. ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у виявленні перспективних напрямів удосконалення етнолінгводидактичної підготовки студентів до навчання молодших школярів етнокультурознавчої лексики.

Виклад основного матеріалу та аналіз отриманих наукових результатів. За визначенням Н. Ємельянової, професійно-педагогічна діяльність педагога – це такий вид трудової діяльності у сфері «людина-людина», зокрема у її педагогічній галузі, що обумовлена потребами життєдіяльності особистості в суспільстві, спрямованої на розвиток, виховання і навчання дітей, зміст якої складає базовий компонент освіти з усіма його сферами життєдіяльності.

На думку вченої, готовність до професійної діяльності визначається як уміння виконувати певні операції і творчо підходити до їх виконання. Це особливий психічний стан особистості, наявність у неї моделі щодо структури відповідної дії та спрямованості свідомості на її виконання; цілеспрямоване виявлення особистості, що обіймає установку, погляди, переконання, систему відношень, мотивацію, емоційно-вольові та розумові якості, професійну компетентність, навички і вміння її практичного втілення [2, с.4].

Під лексико-народознавчою готовністю педагогів Н. Ємельянова розуміє сукупність лінгвістичних, лінгводидактичних та народознавчих знань, умінь і навичок, що визначають професійну спрямованість педагогічної діяльності; доречне використання малих жанрів фольклору, народної лексики, образних виразів народознавчої спрямованості в навчально-мовленнєвій діяльності дітей. До структури такої діяльності вчена відносить чинники: 1) лексичний (лексикологічна і лінгводидактична обізнаність студентів з методики словникової роботи); 2) народознавчий (обізнаність студентів з українськими народними традиціями, програмно-методичним забезпеченням народознавчого аспекту навчально-виховної роботи з дітьми); 3) прогностичний (уміння планувати лексико-народознавчу роботу з дітьми, скласти тематичні словнички народознавчої лексики та адекватно ними користуватись у процесі навчально-мовленнєвої діяльності); 4) оцінно-регулятивний (уміння оцінювати та аналізувати конспекти занять і плани навчально-виховної роботи, володіння діагностичними методиками виявлення рівня розвитку словника дітей) [2, с.18-19].

На думку Л. Маєвської, концептуальними основами підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в етнокультурному виховному просторі є: 1) відповідність підготовки спеціаліста у вищій школі сучасним вимогам, що відображені у міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах і наукових дослідженнях; 2) цілісність змісту професійної педагогічної підготовки завдяки органічній єдності структурних компонентів моделі підготовки; 3) спрямованість технологій на розвиток креативного мислення майбутнього вчителя, його фахової мобільності та інших значущих умінь, необхідних для професійної діяльності в етнокультурному виховному просторі; 4) формування дослідницької культури фахівця як основи переходу від репродуктивного відтворення отриманих знань у типових ситуаціях до проблемно-пошукового способу знаходження необхідної наукової інформації і активного використання її у нестандартних ситуаціях; 5) взаємообумовленість процесу формування продуктивного етнокультурного досвіду молодших школярів з якістю професійної підготовки майбутнього вчителя у цьому напрямку [4].

Вчена переконливо доводить, що якісна підготовка учителів до етнокультурного виховання молодших школярів передбачає дотримання таких необхідних вимог, як: чітке визначення цілей і завдань, відповідно до змістових наповнень курсів гуманітарних, соціально орієнтованих та професійно орієнтованих дисциплін; обґрунтування структури професійної підготовки, визначення механізму функціонування поетапної методики з формування етнокультурної компетентності спеціаліста освітньої галузі; прогнозування передбачуваних результатів тощо [4].

Досліджуючи питання підготовки студентів до формування мовної особистості учнів початкових класів, М. Вашуленко бере до уваги технологічний підхід в освіті, а також визначені у педагогіці професійні особливості мовленнєвої діяльності вчителя: а) учитель спеціально організовує цю діяльність, керує нею залежно від умов педагогічного спілкування; б) кінцевим результатом такої діяльності є досягнення гуманістично спрямованої мети, пов'язаної з вихованням учнів; в) добір мовних і мовленнєвих засобів здійснюється залежно від потреб, завдань взаємодії вчителя з учнями; г) мовленнєва діяльність педагога в реальній ситуації спілкування будується на відтворенні (рефлексії) стану, поведінки, реакції учнів, регулюється змістом зворотної інформації, яку отримує вчитель; г) мовлення учителя є предметом його педагогічного аналізу й самоаналізу, постійного самовдосконалення [1, с.88-89].

Відомо, що в структурі мовленнєвої діяльності важлива роль належить лексико-семантичному рівню, тому у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання мови М. Вашуленко особливе значення надає роботі зі словом, спрямованій на збагачення, уточнення, закріплення й активізацію лексичного запасу.

У підготовці майбутніх учителів до роботи над розділом «Слово» у 2 – 4 класах, зокрема до опрацювання таких тем, як «Значення слова», «Будова слова» та «Частини мови», на лекційних і практичних заняттях М. Вашуленко акцентує увагу на тому, що сучасна шкільна програма передбачає двобічний підхід: учнів необхідно знайомити з деякими доступними для них лексичними і граматичними відомостями в межах кожної частини мови. Студенти мають усвідомити, що, формуючи і розширюючи уявлення про будову слова, частини мови, їх граматичні ознаки, синтаксичну роль, необхідно працювати над лексичним значенням слова, практично знайомити учнів з найуживанішими синонімами, антонімами, багатозначними словами, з деякими омонімами та фразеологічними зворотами – у межах кожної частини мови [1, с.102].

М. Лященко особливу увагу звертає на підготовку мовленнєво-обізнаної людини з високим рівнем комунікативної компетентності, що ґрунтується на системі знань про мову та її граматичну будову; самобутньої мовної особистості, яка має значний словниковий запас, засвоїла головні норми літературного мовлення, здатна вільно виражати свої думки та почуття в усній і писемній формі, у будь-якому стилі й жанрі, що якнайкраще відповідають ситуації спілкування. Вивчення української мови майбутніми вчителями, на думку вченої, має спрямовуватися на якнайповніше освоєння мелодики звучання, граматичної будови та лексико-фразеологічного багатства рідної мови, на вироблення в них умінь бездоганно й високомайстерно послуговуватися рідним словом [3, с.48].

Т. Симоненко розглядає лінгвокультурологічний підхід до навчання мови, що вимагає від учителя неабиякої методичної компетенції, оскільки «за таких позицій і такого бачення проблеми він має навчити учнів сприймати українську мову не як суто теоретико-граматичний комплекс, а як інтегративну систему, яка накопичувалась та

вибудовувалася століттями на основі філософії, історії, етнографії, духовної культури, традицій, обрядовості, фольклору не одного покоління українців» [5, с.160].

Важливими лінгводидактичними завданнями учителя учена виокремлює наступні: забезпечити знання учнями базових понять лінгвокультурології; виховати у них культуру спілкування, мислення та поведінки. Для вирішення завдань дослідниця пропонує формувати в учнів такі лінгвокультурологічні знання, уміння та навички: знання приказок, фразеології, художніх та краєзнавчих текстів, національно маркованих слів, словосполучень та речень, історії рідного краю, його обрядовості, звичаїв, побутового, культурного життя, міфи, вірування, естетичні цінності, культуру поведінки відповідно до ситуації спілкування; аналіз і синтез лінгвокультурологічної інформації, уміння переробляти культурну інформацію, а також творчо використовувати її відповідно до потреб і запитів окремої соціальної групи суспільства.

При ознайомленні молодших школярів з етнокультурознавчою лексикою, під якою розуміють шар корінної української лексики, яка відображає предмети і явища природи, побут і культуру українського народу, значну роль відіграє саме етнолінгводидактична підготовка вчителя.

Отже, аналіз думок учених дозволив розкрити власне тлумачення етнолінгводидактичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до навчання молодших школярів етнокультурознавчої лексики, під якою розглядаємо обізнаність з етнокультурознавчими словами української мови; вміння використовувати тематичні групи слів етнокультурознавчого змісту в мовленні, орієнтуватися у культурі та історії свого народу; здатність до педагогічної діяльності, а саме до організації навчально-виховного процесу, що передбачає збагачення мовлення учнів етнокультурознавчими словами; спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у процесі навчання учнів; сукупність наукових лінгводидактичних знань; сформованість професійно-мовленнєвих умінь і навичок щодо володіння літературними нормами української мови у процесі спілкування.

Етнолінгводидактичну підготовку студента слід розглядати, на нашу думку, у двох аспектах: 1) як сукупність сформованих професійних знань, умінь і навичок, що дозволяють педагогічно правильно організувати навчальний процес над збагаченням мовлення учнів; 2) як сукупність особистісних мовних якостей, котрі є взірцем для наслідування дітей.

Розгляд першого аспекту вказує на необхідність оволодіння майбутнім учителем умінь правильно організувати навчально-виховний процес, реалізовувати основні принципи навчання лексики (загально педагогічні, частково-методичні, спеціальні, народознавчі), методично вірно використовувати основні методи та прийоми роботи над збагаченням словникового запасу учнів, дотримуватись основних педагогічних вимог.

Вплив мовної особистості як взірця для наслідування дітей передбачає наявність таких якостей: чітке розуміння та вміння тлумачити лексичне значення слів; використання слів у повсякденному мовленні; постійне оновлення і розширення активного словника.

Етнолінгводидактична підготовка студента, на нашу думку, включає три групи складових: 1) розуміння, доцільне використання етнокультурознавчих слів у власному мовленні, точність слововживання, зв'язність, послідовність та аргументованість висловлювань; 2) вміння правильно підбирати методи, прийоми, види роботи, ознайомлювати дітей з такими словами, спонукати до використання цих слів у власному мовленні; 3) усвідомлення приналежності до певного етносу, нації, любов до рідного слова.

Для набуття студентами досвіду в майбутній професійній діяльності вже в аудиторних умовах важливо створювати ситуації, що вимагають аналізу діяльності фахівця на окремих етапах навчального процесу, її імітації.

Доцільним, на наш погляд, є впровадження у навчальний процес спецкурсу для студентів спеціальності «Початкова освіта» під назвою «Використання етнокультурознавчої лексики у словниковій роботі початкової школи», метою якого є ознайомлення майбутніх учителів із поняттям «етнокультурознавча лексика», її значенням у розвитку мовної особистості молодшого школяра; формування необхідних знань та умінь використовувати етнолексеми у словниковій роботі початкової школи, озброїти інструментарієм ефективної організації навчального процесу.

Спецкурс спрямований на формування у студентів таких умінь: аналізувати, зіставляти, порівнювати, узагальнювати етномовні явища; виконувати історико-культурологічні коментарі слів-історизмів, етнографізмів, діалектизмів; аналізувати фольклорний або художній текст у поєднанні з наочністю (виробами народної творчості, творами живопису, аудіо-, відеозаписами, фотографіями, мультимедійними засобами); здійснювати етнолінгвістичні розвідки у словниках української мови; проводити самостійну пошукову роботу з етнолінгвокультурою рідного краю; добирати систему завдань, дидактичний матеріал, навчальну, навчально-методичну, наукову, довідникову літературу і використовувати їх у практичній діяльності, доцільно використовувати слова з національно-культурним компонентом, впливати на думку слухача, глядача.

Для набуття студентами професійних знань та умінь слід широко впроваджувати технологію проблемного навчання, яке сприяє творчому засвоєнню змісту навчального матеріалу, набуття досвіду творчої діяльності.

Ефективним, на наш погляд, буде використання проєктних технологій, які підводять студентів до формулювання проблемного завдання. Навчальний проєкт являє собою продукт власної діяльності студента,

тому він значною мірою, впливає на набуття ним досвіду емоційно-ціннісного ставлення до своєї професії, до себе, до учнів, до суспільства.

Сучасний навчальний процес не можна уявити без застосування інформаційних технологій, які надають можливість швидко знайти потрібну інформацію через мережу Інтернет або в електронній бібліотеці, опанувати навчальний матеріал за допомогою технології дистанційного навчання і, нарешті, є засобами навчання (підготовлена викладачем презентація проєктується через мультимедійний проєктор на дошку смарт-борд тощо).

Отже, основними напрямками вдосконалення етнолінгводидактичної підготовки студентів до навчання молодших школярів етнокультурознавчої лексики можна виокремити наступні: залучення майбутніх учителів початкової школи до науково-дослідної діяльності етнокультурознавчої спрямованості; розширення активного словникового запасу студентів етнокультурознавчою лексикою різних тематичних груп, національно-мовленнєвим етикетом, етнофраземами, словами-символами; навчання майбутніх вчителів будувати конспекти уроків різних типів, сценарії виховних заходів, словники-мінімуми етнокультурознавчого, народознавчого та українознавчого змісту; ознайомлення з основними тлумачними, етимологічними, фразеологічними та етнолінгвістичними словниками, тимчасовими виданнями, методичною літературою, яка б допомогла у правильному виборі методів, прийомів та засобів словникової роботи; інсценування різноманітних обрядів, театралізованих фольклорних свят; запрошення на заняття діалектологів, соціолінгвістів, фольклористів, етнографів, істориків, мовознавців, письменників; аналіз статей, словників, довідників, опрацювання відео- і аудіозаписів фольклорного мовлення, матеріалів Інтернет-сайтів тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до ефективної професійної діяльності в етнокультурознавчому навчально-виховному просторі є важливою передумовою професійної педагогічної освіти, що потребує формування суб'єктивної позиції носія культури, розвитку потреби взаємодії з ним у педагогічному просторі народу.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи подальших напрацювань вбачаємо у необхідності докладнішого вивчення шляхів професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у галузі лінгводидактики.

1. Вашуленко М. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
2. Ємельянова Н. Підготовка майбутніх вихователів до роботи над засвоєнням старшими дошкільниками народознавчої лексики: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т (м. Одеса) ім. К.Д.Ушинського. – О., 2003. – 21 с.
3. Лященко М. Українська мова за професійним спрямуванням як складова лінгвістичної освіти майбутніх учителів початкових класів [Текст] / М.Лященко //Початкова школа. – 2014. – № 5. –С.47-49.
4. Маєвська Л. Модель підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання молодших школярів / Л.М.Маєвська // Режим доступу: zu.edu.ua.
5. Симоненко Т. Формування національно-мовної особистості на уроках української мови в 5–7 класах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Тетяна Володимирівна Симоненко. – Черкаси, 2000. – 204 с.

